

Harlov Melinda

A budapesti Hősök terén található Hősök Emlékkövének történeti áttekintése és lehetséges értelmezései

A Hősök tere Budapest egyik kiemelkedő szimbóluma, a kollektív reprezentáció egyik példájának is tekinthető. A tér története rendkívül sokszínű, és mint társadalmi tér egyfajta indikátora is a mindenkori nemzeti öntudatnak, illetve a kívánt, irányított nemzetképnek. Számos különböző méretű és funkciójú építészeti műalkotás alkotja azt a teljes egészet, melyet egységként kezelve akár az Andrássy úttal együtt Világörökségként (2002-től),¹ akár az 56-osok terével és a Városligettel együtt a Múzeumliget projekt meghatározó részeként értelmezhetünk korunkban.² A térelemek közül egy, sokak számára esztétikailag talán jelentéktelennek értékelhető rész kerül most középpontba, a Hősök Emlékköve, melynek viharos történelme önállóan is sokféle narrációt, és az események számtalan aspektusát rejt magában.

A Hősök Emlékköve a 2001-es rekonstrukció óta dísztelen kő, mely a tér közepén Árpád szobra előtt található. Eredetileg az első világháborús emlékművek csoportjához tartozik, így története nem kapcsolódik közvetlenül a vele szomszédos Millenniumi emlékművéhez. Az első világháborús műalkotások igénye már a harcok alatt felmerült. Egyes források szerint Abele Ferenc vezérkari ő nagy fogalmazta meg ezt az igényt először. Tisza István miniszterelnöknek küldött 1915. júliusi levelében így írt: „[a]z országgyűlés már most hozzon egy törvényt, amellyel az állam minden községben [...] köemléket állít, amelyre [...] elesett hőseit név szerint bevési.”³ Azonban ez az igény nemcsak a fronton és a vezérkar által fogalmazódott meg, hanem az itthon maradottak is hasonlóan gondolkodtak. Minderről József főhercegnél is olvashatunk *A világháború amilyenek én láttam* című írásában. Megfogalmazása szerint, „[e]z okból vált egyre általánosabbá az a kívánság, hogy idegen földben, valamint itthon nyugvó hős katonáink sírja maradandó és méltó módon jelöltessék meg.”⁴

Mindezek hatására 1915-ben egy szervezet, a Hősök Emlékét Megőrkítő Országos Bizottság⁵ alakult meg, majd 1917-ben törvény⁶ és belügyminiszteri rendelkezés született. Így

---

¹ Bálint Nagy (szerk.): Application by the Hungarian Republic for the expansion of Budapest's World Heritage Site Budapest Főváros Terézváros Önkormányzata 2002

² Liget Budapest www.ligetbudapest.org

³ Gudenus János József: A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája. Budapest, 1990. I. kötet 22 o. Magyar Mezőgazdasági Kiadó Kft.

⁴ Gudenus János József: A világháború amilyenek én láttam VI, Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia kiadása: 1926-34, 152.o.

⁵ Kovalovszky Márta: Kegyeletsszolgáltatás 94.o. in Kovács Ákos Monumentumok az első háborúból Corvina Kiadó 1991 Budapest

⁶ 1917. évi VIII. törvénycikk a most dúló háborúban a hazáért küzdő hősök emlékének megőrkítéséről CompLex Kiadó Kft. 1000 év törvényei internetes adatbázis 2003 www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=7380

már hivatalosan és kötelező érvényűen is minden közösségnek saját anyagi forrásból és ahhoz mértén emléket kellett állítania a település hősi halottainak. Ezek az emlékművek a díszes szoborcsoporttól az egyszerű emléktábláig bármilyen formát ölthettek, a szabályozás szerint a „hazaszeretet oltárának” funkcióját betöltve, „amelyen a tisztelet és a soha el nem múló hála örök fényében fognak ragyogni a hazáért hősi halált halt vitézeink áldott nevei.”⁷ A Bizottság kiadványaival és szervező tevékenységével a megsokasodó műalkotások esztétikai értékét próbálta irányítani, illetve a felmerülő visszaélésekkel szemben hathatósan fellépni.

Az 1920-as évek elejére megfogalmazódott az az igény, hogy az állam egy központi emlékhelyet is készíttessen elsősorban a névtelen sírokban nyugvó katonák tiszteletére.⁸ Ezt a kezdeményezést aztán 1924-ben egy eszmepályázat kiírása követte, melyre mintegy 160 pályamű érkezett.⁹ Ugyanebben az évben egy újabb törvény született, mely május utolsó vasárnapját a „Hősök emlékünnepének” nyilvánította, és nemzeti üneppé emelte. A törvényhez kapcsolódott az 1925. május 1-én kiadott 2519. számú körrendelet, melyet a honvédelmi és a belügyminiszter adott ki közösen a megünneplés módjáról és hangsúlyosságáról.¹⁰ Egészen a második világháborúig (majd a rendszerváltást követően ismét) ez az ünnep megemlékezésekkel, koszorúzással, és általában istentisztelettel együtt számos településen rendszeres közösségi esemény lett. Ezek az alkalmak az ifjúság bevonásával, és sokszor a kortárs nézetek megjelenésével (például irredentizmus) történt.¹¹ Bár a központi emlékhely igénye, valamint az éves, központilag meghatározott megemlékezések időpontja gyorsan megszületett a Hősök Emlékkövének megvalósulása hosszasan elhúzódott.

Az 1924-es pályázat győztese gróf Bánffy Miklós alkotása volt (*Koporsóját feltesszük az égbe, két szikla közé szörnyű magasba* jellegével), aki a Gellért-hegybe tervezte az emlékművet.¹² Azonban ezt sem a főváros, sem a témát szorosán nyomon követő, a társadalom megítélését formáló *Újság* írói nem támogatták, és végül 1926-ban a magas költség és a hegy megbontásának veszélye miatt elutasították.¹³ 1927-től, amikor a Képzőművészeti Bizottság, illetve a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium művészeti ügyosztálya újra tárgyalni kezdte a központi emlékhely ügyét, már egyértelműen a

---

⁷ 1917/14.730. rendelet forrása Belügyi Közlöny 1917/14.730. Eln. sz. In: Belügyi Közlöny 1896-1953 adatbázis. Arcanum Adatbázis Kiadó, Budapest, 2011.

⁸ „Budapesten még nincs hely, mely emlékeztetve az olasz hegyekben, Kárpátokban, Galíciában, a lengyel síkon, a román havasokban, szerbek földjén örök álmukat alvó magyar katonára.” In: *Újság* 1925. október 4. 5.o.

⁹ Liber Endre: *Budapest szobrai és emléktáblái*, Székesfőváros Házinyomdája, Budapest 1934 82.o.

¹⁰ 1924. évi XIV. törvénycikk az 1914/1918. évi világháború hősi halottai emlékének megünnepléséről <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=7597>, rendelet Honvédségi Közlöny. 1925. május 1., In: 6299/Elnökség 1925. sz.

¹¹ Dr. Ravasz István alezredes: a hősi emlékművek és a Hősök Emlékünnep története. In: *Emlékek a hadak útja mentén Avagy: hadtörténelem, kegyelet és hagyományörzés. I.* HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2006. 19-23 o.

¹² Ferkai András: *Pest építészete a két világháború között. Modern Építészetért Építésztörténeti és Műemlékvédelmi Kht.* Budapest, 2001.

¹³ Dr. Ságvári György: *Hadiemlékek, katonasírok, emléktáblák – a háború emlékeztetői* 21.o. *Emlékek a Hadak útja mentén avagy Hadtörténelem, kegyelet és hagyományörzés, II.* / [szerk. Ravasz István] Budapest: HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum 2007

Millenniumi emlékmű, pontosabban Árpád vezér elé tervezték a műalkotást.¹⁴ A helyszín mellett a műemlékkel kifejezendő cél is megváltozott. A gyász helyett az aktivizáló büszke nemzeti öntudat és a kortárs „Nem, nem soha.” üzenet került előtérbe.¹⁵ A második tervre már nem született pályázati kiírás. A tervet Kertész K. Róbert, kultuszminisztériumi helyettes államtitkár valósította meg, és Lechner Jenő irányította a kivitelezési munkálatokat. Kertész K. Róbert politikai pályafutása mellett építész diplomával rendelkezett, és már a kezdetektől tagja volt a folyamatosan formálódó emlékműbizottságoknak.¹⁶ Lechner Jenő (1941-től Kismarty-Lechner Jenő) Lechner Ödön unokaöccse, aki Hauszmann Alajos irodájában kezdte pályafutását, és számos rekonstruálási és tervezői munka kötődik nevéhez, úgy, mint a budavári Bécsi-kapu felújítása vagy a budapesti Tisztviselőtelepi Magyarok Nagyasszonya-plébániatemplom (köznévén a Rezső téri fogadalmi templom) megtervezése.¹⁷

Az első Hősök Emlékköve 1929-re készült el, és május 26-án a Hősök emlékűnnepén avatták fel. A műalkotás 6,5 méter × 3 méter × 1,3 méter nagyságú és 470 mázsa súlyú monolit mészkő volt, mely a budakalászi Fabro-bányából származott.¹⁸ Az Andrássy út felé néző oldalán az első világháború dátuma (1914-1918) állt, az ellenkező oldalon pedig a felirat: „Az ezeréves határokért.” Az emlékmű tetején egy stilizált kardmarkolatra emlékeztető kereszt volt látható, mely ikonográfiailag I. András tihanyi síremlékéhez köthető.¹⁹ A műemléket a talajszint alá süllyesztették, körülötte a mai kerítéssel szemben pázsitot ültettek. Ez a tudatosan egyszerű, mégis elsősorban mérete által méltóságteljes forma tömegsírt szimbolizált,²⁰ ahogy a tervező is nyilatkozott: „A millenáris emlékmű talpazatáról történelmi alakok [...] a túlvilág távlatából is ráismer azokra a névtelen milliókra, akiknek véres emléke odakapcsolódik az ő emlékükhöz, az ő nevükhöz.”²¹

Az avató ünnepség nagyszabású rendezvény volt, az egész várost fellobogózták, a ceremónián részt vettek az ország vezető méltóságai és diplomáciai testületek is. Beszéd, koszorúzás és katonai díszmenet alkotta az ünnepély részeit, melyről a kortárs sajtó részletesen számolt be.²² Ez az alkalom azért is volt különleges, mert nemcsak a Hősök Emlékkövét avatták fel, hanem a Millenniumi Emlékmű is végleg elkészült, így az ezer éves történelmet és az első világháború központi emlékművét is avatták egyszerre.²³ Az ünnepi

¹⁴ „Maga az ajánlat, hogy az emlékmű az ezeréves emlékmű előtt legyen, olyan értékes, hogy más erre alkalmas és értékes helyet nem is lelhetnénk.” Újság 1925. november 1. 5.o.

¹⁵ Lukács György: Művészeink hőseinkért. In: Képzőművészet, 1927. I. évfolyam, 2. szám. 4-6. p

¹⁶ L. Juhász Ilona Neveitek e márványlapon... a háború jelei (adalékok a világháborús emlékjelek etnológiai szempontú értelmezéséhez) Somorja Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2010 A nemzeti áldozatkészség szobrai 26.o.

¹⁷ Budapest lexikon I. (A–K). Főszerk. Berza László. 2., bőv. kiadás. Budapest: Akadémiai. 1993. 684. o.

¹⁸ Kátai Ferenc: A „Hősök emlékköve” a Millenniumi emlékmű előtt <http://www.regikalaz.hu/a-hosok-emlekkove.html>

¹⁹ Uzsoki András: I. András király sírja Tihanyban és a sírlap ikonográfiai vonatkozásai A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei XVII (1984), 145-184

²⁰ Gerő András: Az ezredévi emlékmű. Medvetánc, 1987. 2. sz. 3-27. old.

²¹ Újság 1929. május 29. 1.o.

²² Helgert Imre: A Hősök Emlékköve. Új Honvédségi Szemle 2001 12.sz. 145-152. o.

²³ Mindezt Gróf Bethlen István miniszterelnök előterjesztésben kérvényezte Vitéz Horthy Miklós kormányzótól, amiről a társadalom az Újság 1929. május 15. 3.o.-n olvashatott.

beszédet Gróf Bethlen István miniszterelnök mondta, aki a tervező elgondolása mellett hangsúlyozta a műemlék szimbolikus, erőt adó szerepét is:

„Az ezer éves határokért halt meg a világháborúban annyi magyar, és íme itt áll hősi halottaink emléke, mintha záróköve lenne ennek az 1000 éves történelmi fejlődésnek, amelytől ma már a világháború[...] hullámai választanak el.” A műalkotás mégis „az önállóságáért, függetlenségéért, nemzeti életének teljességéért, nemzeti kultúrájáért mindig helyt állni kész, egy új évezredet élni akaró, becsületes és büszke nemzet szimbóluma.”²⁴

1929 után minden évben tartottak hivatalos ünnepeket, koszorúzásokat a Hősök Emlékkövénel (és más első világháborús műemlékeknél is), azonban nemcsak május utolsó vasárnapján, hanem egyéb alkalmakkor is.²⁵ Az avatási ünnepség után három évvel az egész teret átnevezték az új műemlék után Hősök terének.²⁶ A háborús hőskultusz így teljesen összeolvadt az ezeréves magyar hősiesség kultuszával, a háború magyar hősei a nemzeti panteonba kerültek.²⁷ A megemlékezésen elhangzó beszédek nemcsak a múlttól, hanem a jelenről, sőt az elkövetkező jövőről is szóltak, így a második világháború közeledtével már inkább mozgósító, mintsem megemlékező tartalmúak voltak.²⁸ Sőt rendeletekkel szabályozták a hősi emlékművek tiszteletét, illetve a hőskultusz formai szabályait, és azokat a mindennapi élet részévé tették. Például kötelező volt az emlékmű mellett elhaladva fejhajtással, és a fejfedő levételével minden esetben tiszteletet adni. Ezek, a közéletet irányító politikai döntések valószínűleg aktuális belpolitikai okokra, valamint a kor lelkiileg és gazdaságilag is megtört társadalmának támogatására is alapulhattak.²⁹

A második világháború a Hősök terét sem kímélte, és mind a Millenniumi emlékmű, mind a Hősök Emlékköve súlyos károkat szenvedett. A háborút követő politikai és ideológiai változások következtében, az 1929-es műemlék üzenete már nem volt elfogadható, így az 1951-es helyreállítások keretében a szimbolikus tömegsírt eltávolították a térről.³⁰ A Hősök emlékünnepe ekkor már nem volt nemzeti ünnep, és május utolsó vasárnapján már a második világháború áldozataira is emlékeztek.³¹ Mindehhez kapcsolódóan belügyminiszteri és honvédelmi miniszteri rendeletek keretében írták elő, hogy az első világháborús

---

²⁴ Sinkó Katalin: A nemzeti emlékmű és a nemzeti tudat változásai. Művészettörténeti Értesítő, 1983. 4. sz., 185–201.

²⁵ Például itt tartottak díszszemlét az olasz uralkodó, Viktor Emánuel tiszteletére 1937-ben, itt adta át a Szovjetunió képviselői az 1848-49-ben zsákmányolt zászlókat 1941-ben.

²⁶ Fejhajtás a hősök emléke előtt Szaktudás kiadó Budapest 2002 Helgert Imre Négyesi Lajos és B. Kalavszky Györgyi 75-84

²⁷ Ságvári György: Tárgyasult emlékezet - emlékművek, múzeumok a nagy háborúról. In: Történeti Muzeológiai Szemle. A Magyar Múzeumi Történész Társulat Évkönyve 5 Budapest 2005 147-180.

²⁸ Politikai emlékművek 16-31 o. Zeidler Miklós A magyar irredenta kultusz a két világháború között Teleki László Alapítvány Budapest 2002

²⁹ Konkrét rendeleteket lásd: Belügyi Közlöny 1896-1953 adatbázis. Arcanum Adatbázis Kiadó, Budapest, 2011.

³⁰ Gerő András Az Ezredévi emlékmű Magyar polgárosodás / Gerő András. - Budapest : Atlantisz Könyvkiadó, 1993. - p. 343-377.

³¹ Ezek a megemlékezések lassan átkerültek májusról novemberre, halottak napjára.

emlékműveken a második világháború hősi halottainak neveit is fel kell tüntetni.³² Ezzel kezdődött el egy újabb elmozdulási folyamat az emlékmű történetében, melynek realizálódása a második műemlék megalkotásához köthető.

A második Hősök Emlékköve 1956 tavaszán készült el Gebhardt Béla tervei alapján. A tervező építész, festő és számos könyv írója, az Eötvös Gimnázium után a Műegyetemet végezte el, majd tanulmányokat folytatott számos külföldi egyetemen is. Munkásságát magántervezőként számos lakóépület, ipari pavilon fémjelzi, és emellett jelentős volt szakírói pályafutása, és szervező tevékenysége a budapesti városrendezésben és számos szövetség tagjaként. Bár az 1990-ben elhunyt művészről viszonylag keveset tudunk, az biztosan állítható róla, hogy művészi eszközökkel (és szervező munkásságával) a korszak eseményeit szinte tudósítóként, a helyszínen és azonnal próbálta megragadni.³³ Három, egyenként 6,5 tonnás, süttői mészkőből állt össze az egészében 4,5 m × 2,4 m × 0,5 m méretű emlékmű. Formáját tekintve az előző emlékműhöz hasonló alkotás, bár már nem a talajba süllyesztve, hanem a földfelszín, mely az 1938-as Eucharisztikus Világkongresszus óta díszburkolattal fedett,³⁴ fölé, egy kis alapzatra helyezték el. A műalkotás köré pedig kovácsoltvas kerítést helyeztek el.³⁵ Ezt az emlékművet is szimbolikus sírnak tekintették, azonban már nyoma se volt rajta az első világháborús közvetlen utalásnak. Egyetlen dísz a mű tetején egy faragott babérág, valamint egy felirat, mely így szól: „[A] hősök emlékének, akik népünk szabadságáért és a nemzeti függetlenségért áldozták életüket.”³⁶ Ez az általános megfogalmazás nemcsak időben tágította a hazafias hősi áldozatok csoportját, akikre a műalkotás emlékezni hívott, hanem kimondatlanul is, mai kifejezéssel nemzetközivé tette azt. Hiszen a kortárs hivatalos felfogás szerint a magyar nép szabadságáért és a nemzet függetlenségéért a szövetséges hatalmak (többek között a Szovjetunió) katonái is vérüket áldozták. Ezt az implicit jelentést erősíti az avató ünnepség dátuma is, ami május helyett április 3-a volt (1956-ban) a „felszabadulás” tizennegyedik évfordulója. A korábbi ceremóniához hasonlóan ekkor is katonai tiszteletadás, koszorúzás és politikai vezetők ünnepi beszédei alkották az esemény menetét, de szentmise, illetve az új emlékmű megszentelése kimaradt. Az 1929-es alkalommal az is párhuzamba állítható, hogy a Millenniumi emlékmű teljes rekonstrukciója, mely bizonyos, ideológiai alapokon történt módosításokat és nemcsak restaurálást foglalt magában, szintén az avató ünnepségre fejeződött be.³⁷

---

³² Makó Imre, Első világháborús emlékművek Hódmezővásárhelyen és határában In: A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság évkönyve 1997 Hódmezővásárhely 1998 Verzáll Nyomda szerk.: Kruzskicz István Gábor és Kovács István

³³ Az 1956-os eseményekről „plein-air” módszerrel készült alkotásai, csak halála után kerültek először kiállításra In memoriam '56 címmel 2006-ban a budapesti Építészek Házában. (<http://static3.architectforum.hu/in-memoriam-56>) Sümegi György: 1956 képtára (gyorsjelentés). Bp., L'Harmattan Kiadó, 2006. 18–21.

³⁴ Sinkó Katalin: A millenniumi emlékmű mint kultuszhely. Medvetánc, 1987. 2. sz. 29-50. old.

³⁵ J. Pótó, «"…állj az időknek végezetéig!": az ezredévi emlékművek története», História, 18/5/6, 1996, p. 15-18.

³⁶ J. Pótó, «Történelemszemlélet és propaganda: Budapest köztéri szobrai 1945 után», Történelmi Szemle, 29/3/4, 1989, p.518-531.

³⁷ Az emlékkő története Szaktudás kiadó Budapest 2002 Helgert Imre Négyesi Lajos és B. Kalavszky Györgyi 73.o.

Az emlékkő, mint helyszín a korábbiakhoz hasonlóan protokolláris célokat töltött be a 20. század második felében is. A külföldi delegációk például rendszeresen itt tartották hivatalos koszorúzási ceremóniájukat, mely elősegíthette azt az értelmezési lehetőséget, hogy a Hősök Emlékkövét ismeretlen katona sírjának tartsák.³⁸ Bár igaz, hogy az emlékműhöz köthető események párhuzamba állíthatók az ismeretlen katona sírjánál tartott megemlékezésekkel, a Hősök terén lévő emlékmű sem a tervezők, sem a megrendelőként is értelmezhető államhatalom szemében, sosem volt más, mint a névtelen hősi tömegek szimbóluma. Mindemellett fontos különbségtétel, hogy az ismeretlen katona sírok, mintegy definiáló karakterként mindig rejtnek magukban egy valós tetemet, és ezáltal azok a műalkotások tényleges, és nem szimbolikus sírok.³⁹ Mégis az évek során az eredeti célok és jelentések elhalványulni látszanak. A rendszeres, nem konkrét múltbeli eseményhez vagy alkalomhoz kapcsolódó tiszteletadások egyre inkább általánosan az ország történelmének szóltak, és kevésbé foglalták magukban azt, hogy ki és miért halt hősi halált. Számos egyéb típusú esemény szemtanúja is volt Gebhardt alkotása az évtizedek folyamán, mint például tömegrendezvények, tüntetések, nagygyűlések, vagy május elsejei felvonulások követték egymást a téren. Azonban fontos kiemelni, hogy szerepet az emlékmű ezeken az alkalmakon nem kapott.⁴⁰ A mű tartalmi kiüresedése és a társadalmi gyakorlatból való kiválása a teljes elfeledés veszélyét jelentette, melyet Pótó János az emlékművek használatával kapcsolatban így fogalmaz meg: „Ha tehát megszűnik az emlékművet emlékműként fenntartó mögöttes politikai, ideológiai bázis, ha időről-időre nem szakralizálódik, nem töltődik fel újra az emlékmű, akkor propagandahatása lassan elenyészik, megszűnik [politikai] emlékmű lenni.”⁴¹

A Hősök Emlékköve a tér teljes felújításával kezdi meg harmadik, jelenlegi korszakát. A munkálatok zöme 1996 és 2000 között zajlott. Az új műalkotás Szilágyi András tervei alapján készült, aki nemcsak a Hősök Emlékkövéért volt felelős, hanem a teljes tér helyreállításáért is, mint a Budapest Galéria Köztéri Képzőművészeti Osztályának vezetője.⁴² Szilágyi ismét egy olyan építész, aki alkotói munkája mellett szervezői, irányítói szerepet is betöltött. Műalkotásával is szorosan követte az előző példát a kovácsoltvas kerítés és a talajszint fölé emelés tekintetében is. A műemlék formája és egyszerű monumentalitása sem változott csupán a felirat lett ismét más. Az első alkotáshoz köthetően újra csak az oldalán van felirat, kizárólag az Andrássy út felé néző rövidebbik oldalon olvasható a „Hőseink emlékére” ez idáig legrövidebb szöveg.

---

³⁸ Dr. Ságvári György: A Nagy Háború és kollektív emlékezete (Emlékezet és emlékművek) Emlékek a Hadak útja mentén avagy Hadtörténelem, kegyelet és hagyományörzés, II. / [szerk. Ravasz István] Budapest : HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum 2007 13-16

³⁹ Z. Kilián, «Hogyan született meg az “ismeretlen katona” eszméje?», Magyar Katonai Szemle, 1934/5, p. 218-225.

⁴⁰ ahogy a későbbi, 1989-es Nagy Imre temetésén, az 1991-es II. János Pál pápa által celebrált szentmisén sem

⁴¹ J. Pótó, «Emlékmű és propaganda», História, 16/4, 1994, p.34.

⁴² Nemeskürty István: Ünnepek az ország 63.o. Nemeskürty István és Kovács Flórián Budapest 2001 Kossuth Kiadó Ünnepek az ország A magyar millennium emlékkönyve 2000-2001

Az új emlékmű felavatását ismét egy neves naphoz kötötték, és ez, az 1956-os eseményekhez hasonlóan, már nem májusban történt. Szent István megkoronázásának ezer éves évfordulóját az ország egy 18 hónapos ünnepsorozattal tette emlékezetessé, melynek lezárása volt a Hősök tere és az új Hősök Emlékkövének felavatása 2001. augusztus 20-án. A korábbi avatásokhoz hasonlóan, koszorúzás, katonai tisztelgő menet és beszédek hangzottak el. Az ünnepélyt végül a Honvéd Néptáncgyűttes műsora zárta, mely kulturális aspektust adott a korábbi, szigorúan hivatalos eseménysorozatokhoz.⁴³ Az ünnepi beszédekben a közvetlen múlt lezárása, melyet szomorúnak és károsnak ítélték, és egy új korszak elkezdésének lelkesedése volt megfigyelhető. Ugyanakkor a számtalan új Szent István szobor felavatásával, és a nagyarányú rekonstrukciós munkálatokkal a régmúlt nosztalgikus felértékelődése látszódt. Mindezek jól érzékeltethetők egy ünnepi beszéd részlettel, mely igaz nem a Hősök terén hangzott el, de a kor szellemét tükrözi:

„A millenniummal lezártuk a hosszú, beteg, nagyképű és keserves XX. századot. Az utolsó pillanatban csaptuk rá az ajtót, mert azzal fenyegetett, hogy folytatódni fog és a jövőnk is a régi marad. De a millenniummal új kapukat tártunk ki, távlatokat nyitottunk, horizontot rajzoltunk. És nekivágtunk.”⁴⁴

Az ünnepnek, és így az ünnepelt emlékműnek ez a kettős lezáró és lelkesen újat indító szerepe, más kontextusban ugyan, de már a legelső avató beszédben is felismerhető.⁴⁵

Ahhoz, hogy megállapíthassuk a harmadik Hősök Emlékköve mennyire a kortárs gondolatokhoz vagy inkább az elődökhöz kötődik, azaz egy új, módosított emlékmű vagy pusztán rekonstrukció, az avató ünnepség mellett a műalkotást magát, illetve annak sajátosságát a feliratot kell értelmezni. Ehhez a kapcsolódó rendeletek szövegezése segíthet. 2001-ben született meg az első törvény a korszakban, mely közvetlenül az Emlékkövhöz, illetve a megemlékezésekhez köthető. Itt a „magyar hősök” megemlékezéséről olvashatunk, akik „akik a vérüket ontották, életüket kockáztatták vagy áldozták Magyarorszáért.”⁴⁶ Ennek megfelelően az időkeret változatlanul tág, ahogy az 1956-os műemlék szövegezésében is, de a nemzeti hovatartozás már kötött, mely lehet a korábbi évtizedek protokolláris gyakorlatának is a következménye. Természetesen konkrét források hiányában nem feltételezhetjük ezt a tudatos komparativitást, illetve kontinuitást a törvény megfogalmazásakor, de érdekes értelmezési lehetőségeket jelenít meg a szemantikai kutatás.

Különösen jelentős ez a 2001-es törvény, hiszen ekkor elevenítették fel a Hősök emlékűnnepét, és tették azt hivatalossá, bár nem nemzeti ünneppé. Valamint ekkor vált a téren található emlékkő a Millenniumi emlékművel együtt nemzeti emlékhellyé, és nyerte el a titulushoz kapcsolódó műemlékvédelmi státuszt. 1999 és 2001 között formálódott, az azóta is

⁴³ Az emlékmű története 27-28. o. előtt Szaktudás kiadó Budapest 2002 Helgert Imre Négyesi Lajos és B. Kalavszky Györgyi

⁴⁴ Nemeskürty István és Kováts Flórián Budapest 2001 Kossuth Kiadó Ünnepel az ország A magyar millennium emlékkönyve 2000-2001 p.33. A jövő elkezdődött – Dr. Orbán Viktor ünnepi beszéde 2001. augusztus 20-án

⁴⁵ ld. Gróf Bethlen István miniszterelnök 1929-es beszédét feljebb

⁴⁶ CompLex Kiadó Kft. 1000 év törvényei internetes adatbázis 2003 2001. évi LXIII. törvény a magyar hősök emlékének megőrzéséről és a Magyar Hősök Emlékűnnepéről

a kulturális örökségvédelmi és műemlékvédelmi szervezetek mellett, önálló működő Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság, mely többek között a „történeti, nemzeti és kegyeleti emlékhelyekkel kapcsolatos feladatokat látja el.”⁴⁷ Fontos történeti esemény, hogy 2002-ben lett a Hősök tere az Andrássy úttal együtt az UNESCO Világörökség részévé, mely nemcsak az itt található műemlékek jelentőségét növelte (az emberiség egyetemes értékévé váltak),⁴⁸ hanem a szükséges műemlékvédelmi intézkedéseket is hangsúlyossá tette.⁴⁹ Bár nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a Hősök Emlékköve sem a felterjesztésben, sem a deklarációban nem jelent meg önállóan. Érdekes momentum az is, hogy a nemzeti emlékhely fogalma csak 2011-ben került törvényi szinten meghatározásra,⁵⁰ és ugyanekkor emelkedett az egész tér (és nem az egyes műemlékek) kiemelt nemzeti emlékhelyi rangra.⁵¹

Bibliográfia

Bálint Nagy (szerk.): Application by the Hungarian Republic for the expansion of Budapest's World Heritage Site Budapest Főváros Terézváros Önkormányzata 2002

Liget Budapest www.ligetbudapest.org

Gudenus János József: A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája. Budapest, 1990. I. kötet 22 o. Magyar Mezőgazdasági Kiadó Kft.

József főherceg: A világháború amilyenek én láttam VI, Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia kiadása: 1926-34, 152.o.

Kovalovszky Márta Kegyeletszolgáltatás 94.o. In: Kovács Ákos Monumentumok az első háborúból Corvina Kiadó 1991 Budapest

1917. évi VIII. törvénycikk a most dúló háborúban a hazáért küzdő hősök emlékének megörökítéséről CompLex Kiadó Kft. 1000 év törvényei internetes adatbázis 2003 www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=7380

1917 /14.730. rendelet forrása Belügyi Közlöny 1917 /14.730. Eln. sz. In. Belügyi Közlöny 1896-1953 adatbázis. Arcanum Adatbázis Kiadó, Budapest, 2011.

---

⁴⁷ A Nemzeti Kegyeleti Bizottság Szervezeti és Működési Szabályzata http://www.nekb.gov.hu/jogi_hatter

⁴⁸ Outstanding Universal Value, az UNESCO Világörökségi listára kerülésének feltétele Berlin: Hendrik Bäbler Verlag, 2008 The World Heritage List What is OUV? Defining the Outstanding Universal Value of Cultural World Heritage Properties An ICOMOS study compiled by Jukka Jokilehto, with contributions from Christina Cameron, Michel Parent and Michael Petze

⁴⁹ „26 COM 23.10 The World Heritage Committee, Approves the extension of Budapest, the Banks of the Danube and the Buda Castle Quarter, Hungary with the Andrássy Avenue and the Millennium Underground Railway on the basis of the existing cultural criteria (ii) and (iv).” World Heritage Committee 26th Session Budapest 2002. június WHC-02/CONF.202/25, p. 58

⁵⁰ 2011. évi CXLIX. törvény a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény módosításáról 1. § 28. „Nemzeti emlékhely: a nemzet történelmében meghatározó jelentőséggel bíró helyszín, amely a magyar, illetve a magyar és az ország területén élő nemzetiségek összetartozását erősítő és identitásképző jellegénél fogva a nemzet önképében kiemelkedő fontossággal bír, továbbá amely országos jelentőségű állami megemlékezés színhelye lehet, és amelyet az Országgyűlés törvénnyel nemzeti emlékhellyé nyilvánít.”

⁵¹ 2011. évi CXLIX. törvény a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény módosításáról 1. § 30. „Kiemelt nemzeti emlékhely: a nemzet és a Magyar Állam történelmében kiemelkedő jelentőségű nemzeti emlékhely, amelyet az Országgyűlés törvénnyel kiemelt nemzeti emlékhellyé nyilvánít.” M A G Y A R K Ö Z L Ö N Y • 2011. évi 132. szám 3245o.o.

„Budapesten még nincs hely, mely emlékeztetve az olasz hegyekben, Kárpátokban, Galíciában, a lengyel síkon, a román havasokban, szerbek földjén örök álmukat alvó magyar katonára." In: Újság 1925. október 4. 5.o.

Liber Endre: Budapest szobrai és emléktáblái, Székesfőváros Házinyomdája, Budapest 1934 82.o.

1924. évi XIV. törvénycikk az 1914/1918. évi világháború hősi halottai emlékének megünnepléséről <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=7597>, rendelet Honvédségi Közlöny. 1925. május 1., In: 6299/Elnökség 1925. sz.

Dr. Ravasz István alezredes: a hősi emlékművek és a Hősök Emlékünnepének története. In: Emlékek a hadak útja mentén Avagy: hadtörténelem, kegyelet és hagyományörzés. I. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2006. 19-23 o.

Ferkai András: Pest építészet a két világháború között. Modern Építészetért Építészettörténeti és Műemlékvédelmi Kht. Budapest, 2001.

Dr. Ságvári György: Hadiemlékek, katonasírok, emléktáblák – a háború emlékeztetői 21.o. Emlékek a Hadak útja mentén avagy Hadtörténelem, kegyelet és hagyományörzés, II. / [szerk. Ravasz István] Budapest : HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum 2007

„Maga az ajánlat, hogy az emlékmű az ezeréves emlékmű előtt legyen, olyan értékes, hogy más erre alkalmas és értékes helyet nem is lelhetnénk.” Újság 1925. november 1. 5.o.

Lukács György: Művészeink hőseinkért. In: Képzőművészet, 1927. I. évfolyam, 2. szám. 4-6. p

L. Juhász Ilona Neveitek e márványlapon... a háború jelei (adalekok a világháborús emlékjelek etnológiai szempontú értelmezéséhez) Somorja Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2010 A nemzeti áldozatkészség szobrai 26.o.

Budapest lexikon I. (A–K). Főszerk. Berza László. 2., bőv. kiadás. Budapest: Akadémiai. 1993. 684. o.

Kátai Ferenc: A „Hősök emlékköve” a Millenniumi emlékmű előtt <http://www.regikalaz.hu/a-hosok-emlekkove.html>

Uzsoki András: I. András király sírja Tihanyban és a sírlap ikonográfiai vonatkozásai A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei XVII (1984), 145-184

Gerő András: Az ezredévi emlékmű. Medvetánc, 1987. 2. sz. 3-27. old.

Újság 1929. május 29. 1.o.

Helgert Imre: A Hősök Emlékköve. Új Honvédségi Szemle 2001 12.sz. 145-152. o.

Mindezt Gróf Bethlen István miniszterelnök előterjesztésben kérvényezte Vitéz Horthy Miklós kormányzótól, amiről a társadalom az Újság 1929. május 15. 3.o.-n olvashatott.

Sinkó Katalin: A nemzeti emlékmű és a nemzeti tudat változásai. Művészettörténeti Értesítő, 1983. 4. sz., 185–201.

Például itt tartottak díszszemlét az olasz uralkodó, Viktor Emánuel tiszteletére 1937-ben, itt adta át a Szovjetunió képviselői az 1848-49-ben zsákmányolt zászlókat 1941-ben.

Főhajtás a hősök emléke előtt Szaktudás kiadó Budapest 2002 Helgert Imre Négyesi Lajos és B. Kalavszky Györgyi 75-84

Ságvári György: Tárgyasult emlékezet - emlékművek, múzeumok a nagy háborúról. In: Történeti Muzeológiai Szemle. A Magyar Múzeumi Történész Társulat Évkönyve 5 Budapest 2005 147-180.

Politikai emlékművek 16-31 o. Zeidler Miklós A magyar irredenta kultusz a két világháború között Teleki László Alapítvány Budapest 2002

Konkrét rendeleteket lásd: Belügyi Közlöny 1896-1953 adatbázis. Arcanum Adatbázis Kiadó, Budapest, 2011.

Gerő András Az Ezredévi emlékmű Magyar polgárosodás / Gerő András. - Budapest : Atlantisz Könyvkiadó, 1993. - p. 343-377.

Ezek a megemlékezések lassan átkerültek májusról novemberre, halottak napjára.

Makó Imre, Első világháborús emlékművek Hódmezővásárhelyen és határában In: A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság évkönyve 1997 Hódmezővásárhely 1998 Verzál Nyomda szerk.: Kruzskicz István Gábor és Kovács István

Az 1956-os eseményekről „plein-air” módszerrel készült alkotásai, csak halála után kerültek először kiállításra In memoriam '56 címmel 2006-ban a budapesti Építészek Házában. (<http://static3.architectforum.hu/in-memoriám-56>) Sümegi György: 1956 képtára (gyorsjelentés). Bp., L'Harmattan Kiadó, 2006. 18–21.

Sinkó Katalin: A millenniumi emlékmű mint kultuszhely. Medvetánc, 1987. 2. sz. 29-50. old.

J. Pótó, «"...állj az időknek végezetéig!" : az ezredévi emlékművek története», História, 18/5/6, 1996, p. 15-18.

J. Pótó, «Történelemszemlélet és propaganda: Budapest köztéri szobrai 1945 után», Történelmi Szemle, 29/3/4, 1989, p.518-531.

Az emlékkő története Szaktudás kiadó Budapest 2002 Helgert Imre Négyesi Lajos és B. Kalavszky Györgyi 73.o.

Dr. Ságvári György: A Nagy Háború és kollektív emlékezete (Emlékezet és emlékművek) Emlékek a Hadak útja mentén avagy Hadtörténelem, kegyelet és hagyományörzés, II. / [szerk. Ravasz István] Budapest : HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum 2007 13-16

Z. Kilián, «Hogyan született meg az "ismeretlen katona" eszméje?», Magyar Katonai Szemle, 1934/5, p. 218-225.

ahogy a későbbi, 1989-es Nagy Imre temetésén, az 1991-es II. János Pál pápa által celebrált szentmisén sem

J. Pótó, «Emlékmű és propaganda», História, 16/4, 1994, p.34.

Nemeskürty István: Ünnepe az ország 63.o. Nemeskürty István és Kovács Flórián Budapest 2001 Kossuth Kiadó Ünnepe az ország A magyar millennium emlékkönyve 2000-2001

Az emlékmű története 27-28.o. előtt Szaktudás kiadó Budapest 2002 Helgert Imre Négyesi Lajos és B. Kalavszky Györgyi

Nemeskürty István és Kováts Flórián Budapest 2001 Kossuth Kiadó Ünnepe az ország A magyar millennium emlékkönyve 2000-2001 p.33. A jövő elkezdődött – Dr. Orbán Viktor ünnepi beszéde 2001. augusztus 20-án

ld. Gróf Bethlen István miniszterelnök 1929-es beszédét feljebb

CompLex Kiadó Kft. 1000 év törvényei internetes adatbázis 2003 2001. évi LXIII. törvény a magyar hősök emlékének megőrkítéséről és a Magyar Hősök Emlékünnepéről

A Nemzeti Kegyeleti Bizottság Szervezeti és Működési Szabályzata http://www.nekb.gov.hu/jogi_hatter

Outstanding Universal Value, az UNESCO Világörökségi listára kerülésének feltétele Berlin: Hendrik Bäbler Verlag, 2008 The World Heritage List What is OUV? Defining the Outstanding Universal Value of Cultural World Heritage Properties An ICOMOS study compiled by Jukka Jokilehto, with contributions from Christina Cameron, Michel Parent and Michael Petze

„26 COM 23.10 The World Heritage Committee, Approves the extension of Budapest, the Banks of the Danube and the Buda Castle Quarter, Hungary with the Andrassy Avenue and the Millennium Underground Railway on the basis of the existing cultural criteria (ii) and (iv).” World Heritage Committee 26th Session Budapest 2002. június WHC-02/CONF.202/25, p. 58

2011. évi CXLIX. törvény a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény módosításáról 1. § 28. „Nemzeti emlékhely: a nemzet történelmében meghatározó jelentőséggel bíró helyszín, amely a magyar, illetve a magyar és az ország területén élő nemzetiségek összetartozását erősítő és identitásképző jellegénél fogva a nemzet önképében kiemelkedő fontossággal bír, továbbá amely országos jelentőségű állami megemlékezés színhelye lehet, és amelyet az Országgyűlés törvénnyel nemzeti emlékhellyé nyilvánít.”

2011. évi CXLIX. törvény a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény módosításáról 1. § 30. „Kiemelt nemzeti emlékhely: a nemzet és a Magyar Állam történelmében kiemelkedő jelentőségű nemzeti emlékhely, amelyet az Országgyűlés törvénnyel kiemelt nemzeti emlékhellyé nyilvánít.” M A G Y A R K Ö Z L Ö N Y • 2011. évi 132. szám 3245o.o.